

**ORGANIZATION OF QUALIFICATION IMPROVEMENT
OF FIRE SAFETY AND CIVIL PROTECTION MANAGING
PERSONNEL AND SPECIALISTS: METHODOLOGICAL
APPROACHES AND PRINCIPLES**

**ОРГАНІЗАЦІЯ ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ
КЕРІВНИХ КАДРІВ І ФАХІВЦІВ З ПИТАНЬ
ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ:
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ І ПРИНЦИПИ**

Viktor Mykhailov¹

Olesya Savchenko²

DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-310-1-13>

Abstract. In recent decades, deep changes have been taking place in the field of education, caused by the new needs of economic development in the conditions of globalization and the spread of information and communication technologies. Advanced training is the main type of development of the professional competence of management personnel and specialists whose activities are related to the organization and implementation of fire safety and civil protection measures. The principles of education occupy an important place in the implementation of the process of improving their qualifications. In the theory and practice of institutions of higher education and institutions of the field of civil security, key principles are formulated that determine the prospects for the development of formal and informal education of adults. However, scientists have different approaches to their interpretation, grouping and classification. Scientists have not developed a unified approach to determining the principles of improving the qualifications of certain management personnel and specialists in fire safety and civil protection.

---

¹ Doctor of Pedagogical Sciences, Candidate of Sciences (Public Administration), Associate Professor, Senior Researcher of the Sector of Fire Safety and Technologies of the Research Center of Fire Protection of the Institute of Public Administration and Research in Civil Protection, Ukraine

² Senior Researcher at the Department of Research, Statistics of Fires and Emergency Situations of the Research Center of Fire Protection of the Institute of Public Administration and Research in Civil Protection, Ukraine

Therefore, the purpose of this work is to clarify and classify the principles of the organization of professional development, taking into account modern approaches to the development of the professional competence of specified management personnel and specialists, strategic tasks in the field of fire safety and civil protection. The analysis of current legal acts, educational and methodological and scientific literature allows to identify methodological approaches to the development of professional competence of managers and specialists in fire safety and civil protection: andragogical, acmeological, systemic, personal-activity, contextual, competence and interdisciplinary. Such methodological approaches reflect the principles that reveal the essence of improving the qualifications of management personnel and specialists, take into account strategic tasks in the field of fire safety and civil protection, and effective approaches to adult education. Based on the results of the study, the principles of improving the qualifications of management personnel and specialists in fire safety and civil protection were clarified and characterized, namely: continuity, obligation, variability, balance, innovation, self-actualization, individualization, combination with practical activities, approximation to real conditions professional activity, subsidiarity. It is proposed to classify the specified and characterized principles, which reflect the specified methodological approaches to the development of professional competence of managers and specialists in fire safety and civil protection, into three groups: fundamental, general didactic and specific. The specifics of the implementation of the principles of improving the qualifications of management personnel and specialists in fire safety and civil protection are substantiated, taking into account the researched methodological approaches in institutions of higher education and institutions in the field of civil safety. Based on the analysis of methodological approaches to the development of professional competence of management personnel and specialists in fire safety and civil protection, the relationships with a set of principles for improving their qualifications have been determined.

1. Вступ

В умовах активного розвитку процесів глобалізації та міжнародної інтеграції дедалі більшого значення набувають заходи, спрямовані на упередження небезпек, пов'язаних із загрозами життю, здоров'ю

і добробуту людини. На території України щороку виникає близько 200 надзвичайних ситуацій техногенного, природного й соціального характеру, внаслідок яких гинуть і отримують травми людини. Надзвичайна ситуація медико-біологічного характеру, спричинена коронавірусом SARS-CoV-2, забрала життя в Україні понад 112 тис. осіб. Україна зазнає вкрай негативних наслідків як техногенного, так і соціального характеру внаслідок збройної агресії російської федерації.

Зазначене актуалізує необхідність створення безпечних та сприятливих умов життєдіяльності людини, забезпечення сталого розвитку країни та зумовлює підвищення вимог до керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, рівня їхніх професійних знань, вмінь, навичок для вирішення питань, пов'язаних з реагуванням на пожежі та надзвичайні ситуації. З цією метою система підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців галузі цивільної безпеки має оперативно реагувати на всі позитивні соціально-економічні та науково-технічні зміни, ґрунтуватися на досягненнях психолого-педагогічної науки й практики, бути орієнтованою на майбутнє та водночас культивувати позитивні традиції вітчизняної школи. Розв'язання проблеми підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту на практиці стає можливим за умови додержання принципів, які, на нашу думку, відображають теоретичні підходи до побудови будь-якого навчального процесу та керування ним [1].

У теорії і практиці післядипломної освіти сформульовано ключові принципи, на засадах яких і відбувається її розвиток. Саме вони визначають перспективи розвитку формальної, неформальної та інформальної освіти дорослих. Проте, результати аналізу наукової літератури дають змогу констатувати, що нині визначено значну кількість принципів навчання дорослих, науковці по-різному підходять до їх трактування, групування і класифікації. Кожен дослідник вважає за необхідне запропонувати власну систему принципів навчання, оскільки вони не є усталеними догмами, а синтезують досягнення сучасної дидактики та оновлюються під їх впливом [2]. У науковій літературі поняття «принцип» (від лат. *principium* – «початок, основа») називають правила, яких необхідно дотримуватися і не порушувати їх, досягаючи позитивних результатів у діяльності; основа, на яку треба спиратися і якою необ-

хідно керуватися. Дослідники наголошують на тому, що застосування принципів навчання є необхідною умовою підвищення якості професійної діяльності [3]. Учена Л. Голубнича стверджує, що принципи лежать в основі вивчення всіх дисциплін, значною мірою визначають їх зміст, форми організації, процес і методи навчання, вони взаємозв'язані між собою та взаємозалежні, взаємодоповнюються, утворюючи цілісну систему, і діють на всіх етапах навчання. Відповідно до загальних цілей і закономірностей, принципи регулюють основні компоненти процесу навчання [4].

Розкриття вченими різних принципів підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців не сприяло виробленню єдиного підходу до їх визначення. Метою дослідження є з'ясування та класифікування принципів організації підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, зважаючи на методологічні підходи, які висувають на перший план певні концептуальні ідеї підвищення кваліфікації, враховують стратегічні завдання у сфері пожежної безпеки та цивільного захисту. Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження: визначити методологічні підходи до розв'язання проблеми розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту; обґрунтувати принципи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту у післядипломній освіті. Методика і логіка дослідження узгоджені з метою та завданнями проведення педагогічного дослідження, зорієнтовані на впровадження результатів наукових досліджень у реальні умови діяльності закладів та установ освіти галузі цивільної безпеки.

2. Сучасні методологічні підходи до розв'язання проблеми розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту.

Складність та багатогранність дослідження принципів підвищення кваліфікації персоналу зумовлює застосування комплексу методологічних підходів, що забезпечують набуття об'єктивної та достовірної інформації, котра дає змогу створити всебічну картину досліджуваного явища. Методологія, як базова основа пізнання та перетворення реальної дійсності, полягає у визначенні загальної системи теоретичних знань, які відіграють роль керівних принципів наукового пізнання,

шляхів та засобів здійснення наукового дослідження. Реалізація методологічних засад наукового аналізу явищ і процесів за допомогою застосування методологічних підходів у загальноприйнятому розумінні означає сукупність прийомів, способів, що використовуються для впливу на когось, вивчення чогось та ведення справ [5].

Існуюча джерельна база представлена багатьма методологічними науковими підходами, досліджуваними науковцями, що стосуються різних аспектів розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з безпекового напрямку діяльності. Науковці розглядають методологічний підхід як принципову методологічну орієнтацію дослідження, точку зору, з якої простежується об'єкт вивчення поняття або принцип, що керує загальною стратегією тлумачення дослідження [6].

У своїх теоретичних та практичних дослідженнях з питань післядипломної освіти вченими приділяється увага андрагогії як напрямку педагогіки, що опікується організаційно-педагогічними проблемами освіти дорослих. Андрагогічний підхід здатен поступово змінити психологію учасників освітнього процесу від «споживача» готових знань до творчого, свідомого здобуття ним освіти [2]. Основним положенням, що відрізняє андрагогічну модель освіти від традиційної, є використання досвіду дорослих у процесі навчання. Орієнтація на вік, досвід та компетентність керівних кадрів і фахівців, увага до активних методів навчання, суб'єкт-суб'єктна взаємодія в освітньому процесі, навчання разом і один від одного – усі ці андрагогічні підходи здатні спричинити активні зрушення у свідомості щодо їхнього навчання, стимулювати до усвідомленої зацікавленості своїм особистісним розвитком. У цьому контексті на особливу увагу заслуговує питання підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, що вирішуються здебільшого на основі застосування андрагогічного підходу, задекларованого у психолого-педагогічній літературі. Його використання уможливорює розвиток в означених керівних кадрів і фахівців активності, організаційних схильностей, забезпечення ефективності професійної діяльності, які відповідально володіють теорією і практикою здійснення діяльності в галузі цивільної безпеки, спрямованої на захист населення і територій від небезпек природного та техногенного характеру. Андрагогічний підхід розкриває закономірності, соціальні і психологічні чин-

ники ефективного підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців і орієнтований на цілісність, системність, суб'єкт-суб'єкту взаємодію, синергетичну методологію.

Підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців, згідно з акмеологічними позиціями, є процесом удосконалення їхньої компетентності, орієнтованої на високі професійні досягнення. Грунтуючись на аналізі наукової літератури, ми погоджуємося з тим, що акмеологічний підхід орієнтує керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту на постійне вдосконалення професійної компетентності, основи якої розвиваються в процесі підвищення кваліфікації, дає змогу з'ясувати суб'єктивні та об'єктивні фактори, які сприяють досягненню вершин їхнього професійного розвитку [7]. Акмеологічний підхід спрямовує підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту на особистий і професійний розвиток для усунення небезпек природного та техногенного характеру, забезпечення безпеки життя і діяльності людей. Відтак використання акмеологічного підходу у підвищенні кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту дає змогу націлюватися їхню активність на досягнення якісних змін в особистому і професійному розвитку, на акмеологічну (вершинну, найвищу точку) якість розвитку, що передбачає актуалізацію потенціалу для виконання завдань в галузі цивільної безпеки.

Важливим в освіті дорослих є застосування одного з фундаментальних, у контексті соціально-педагогічного дослідження, – системного методологічного підходу. Він забезпечує отримання об'єктивної і достовірної інформації для створення цілісної картини явища, що вивчається (багатогранність сторін, частин, відношень, внутрішніх і зовнішніх факторів функціонування і розвитку соціально-педагогічного процесу), наводить дослідника на системне бачення дійсності. Крім того, системний підхід забезпечує зворотній зв'язок, завдяки чому можна отримувати інформацію про стан системи і відповідно на неї реагувати. Це також вказує на важливість вивчення зовнішнього середовища для своєчасного реагування на його вплив. Процес підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту за системного підходу розглядається як сукупність окремих елементів, що формує певну складну, багаторівневу, системну

структуру, до складу якої входять різні структурні компоненти, за якої визначається відповідність підготовки керівних кадрів і фахівців актуальним вимогам професійної діяльності. У цій складній, внутрішньо суперечливій, багаторівневій системі знаходиться фахівець, який повинен не тільки взаємодіяти із цією системою, поглинаючи зовнішні впливи, але й фактично ставати провідним компонентом системи із власною активністю та здатністю до рефлексії. Підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту з позиції системного підходу уможливорює виокремлення елементів, які утворюють його структуру, та виявлення їх органічного зв'язку в процесі підвищення кваліфікації у закладі вищої освіти та установі галузі цивільної безпеки. Дві активні підсистеми підвищення кваліфікації – керована «керівні кадри і фахівці з питань пожежної безпеки та цивільного захисту» і керуюча «науково-педагогічні (педагогічні) працівники» – цілеспрямовано взаємодіють і водночас самостійно функціонують. Розвиток професійної компетентності підсистеми «керівні кадри і фахівці з питань пожежної безпеки та цивільного захисту» забезпечує її активну професійну діяльність. Важливість досягнення балансу між окремими елементами системи, яку ми досліджуємо – підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, методики її формування у взаємодії з комплексом зовнішніх умов (професійним середовищем в умовах навчання в курсовий і міжкурсний періоди) – є безперечною, і вона покладена в основу цього дослідження. Метою системного підходу до проблеми підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту є визначення стратегії наукового дослідження щодо забезпечення безперервного професійного розвитку керівних кадрів і фахівців як системної характеристики.

Іншим підходом у дослідженні підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту обрано особистісно-діяльнісний. Провідною ідеєю цього підходу є розгляд діяльності як процесу виконання поставлених завдань, він викликаний прагненням особи досягти мети. Визнання керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту центральною фігурою у підвищенні кваліфікації спонукає до застосування особистісно-діялісного підходу, суть якого полягає у ставленні нау-

ково-педагогічного (педагогічного) працівника до нього як до самосвідомого, відповідального суб'єкта власного розвитку. Означений підхід у підвищенні кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту на перший план виводить завдання формування особистісно-професійних якостей, що проявляються у здатності ефективно адаптуватися у професійному середовищі, спеціалізації виконуваних завдань, пов'язаних з успішністю професійної діяльності. Необхідність реалізації особистісно-діяльнісного підходу під час організації підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту зумовлена тим, що діяльність є основою, засобом і вирішальною умовою професійного розвитку особистості. Учена В. Семиченко виокремлює суттєві ознаки діяльності: усвідомленість (усвідомленість людиною цілі та способів її досягнення, передбачення очікуваного результату); технологічна опосередкованість (як прояв активності сучасної людини, що включає в себе у будь-якому прояві діяльнісний досвід усього людства – технологій, обладнання, засобів, опанованих стратегій і тактик); соціальна опосередкованість (активність людини реалізується в соціумі, має суспільний характер, потребує координації з активностями інших людей) [8]. Використання особистісно-діяльнісного підходу дає змогу створити цілеспрямовану організацію діяльності керівних кадрів і фахівців, що передбачає розуміння суті та потреби у підвищенні кваліфікації, спрямованої на розвиток професійної компетентності в галузі цивільної безпеки. Отже, відповідно до положень особистісно-діяльнісного підходу, в процесі підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту кожен з них долучається до різних видів діяльності, опановуючи нові компетенції, необхідні в процесі здійснення ефективної професійної роботи.

Серед переваг контекстного підходу вчені виокремлюють суттєвий потенціал забезпечення сформованості як знань, вмінь і навичок, так і професійно значущих якостей, що складають професійну компетентність керівних кадрів і фахівців у відповідності до актуальних потреб професії. У своїх наукових працях учені називають контекстне навчання формою активного навчання, орієнтованого на професійну підготовку учасників освітнього процесу і реалізованого за допомогою системного використання професійного контексту, поступового наси-

чення навчального процесу елементами професійної діяльності. Контекстне навчання в освіті дорослих здійснюється як система переходів від навчальної діяльності академічного типу (лекція, семінар) через форми квазіпрофесійної діяльності (ділова гра, спецкурс) до навчально-професійної (виробнича практика, тренінг, курсове проєктування), а потім – до реальної професійної діяльності. Система переходу від професійної діяльності до навчання і від навчання до професійної діяльності може бути реалізована через «професійний контекст», під яким розуміється сукупність предметних завдань, організаційних, технологічних форм і методів діяльності, ситуацій соціально-психологічної взаємодії, характерних для певної сфери професійної праці [9]. На наше переконання, побудова навчального процесу щодо підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту на основі контекстного підходу дає можливість здійснювати науково обґрунтований пошук форм і методів такого навчання; максимально наближує зміст і процес навчання до професійної діяльності, постійно модернізуючи його та забезпечуючи ефективний професійний розвиток керівних кадрів і фахівців.

Як основу ефективності підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців зазначаємо компетентнісний підхід, який тісно пов'язаний з діяльнісним та особистісним підходами, оскільки стосується особистості і може бути реалізованим тільки в процесі виконання ним певного комплексу дій. У сучасних умовах фахівець стає затребуваним, якщо він володіє не тільки професійними знаннями, вміннями і навичками, але й здатний вдосконалювати свою професійну діяльність, реалізувати власний творчий потенціал, вміти відповідально працювати в колективі, швидко адаптуватися до нових умов роботи. Такого фахівця названо компетентним, що привнесло ідею розробки компетентнісного підходу в роботі з педагогіки як здатність його успішно реалізувати в різних сферах життєдіяльності. Науковці вважають, що компетентнісний підхід формує «навчальні навички», відображає їхню здатність самостійно орієнтуватися у всезростаючих інформаційних потоках, сприймати їх системно, здійснюючи критичний аналіз тощо. Цей підхід дає змогу людині, завдяки адекватній соціальній адаптації, успішно функціонувати в суспільстві. Результати проведених науковцями досліджень загальних (базових, фундаментальних) і конкретно наукових

підходів до підготовки кадрів дає можливість стверджувати, що саме компетентнісний підхід використовується найчастіше [10]. Це, в свою чергу, ставить вимоги до формування цілісної системи світоглядних, поведінкових, організаційних схильностей і навичок наукового пізнання й реалізації особистості. За твердженням І. Гириловської, при компетентнісному підході до професійної підготовки керівних кадрів і фахівців насамперед постає оволодіння не вузькопрофесійними знаннями, вміннями й навичками професійної діяльності. Цей підхід дає змогу оцінити як знаннєву компоненту, так і особистісні зміни фахівця, які відбулися у процесі професійної підготовки в освітньому закладі. Відтак навчання шляхом реалізації компетентнісного підходу в освіті передбачає підготовку керівних кадрів і фахівців нового типу, які усвідомлюють свою соціальну відповідальність, уміє визначати провідні завдання професійної діяльності і знаходити шляхи їх розв'язання, є суб'єктом особистісного і професійного зростання, ключовою фігурою у сучасному суспільстві [11]. Отже, компетентнісний підхід, що вважається провідним у сучасній освіті, поєднує на своїй основі майже всі існуючі підходи, актуалізує їх потенціал та активізує механізми його реалізації. З точки зору сучасної теорії та філософії освіти, вивчення професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту розглядатимемо як сукупність їхньої теоретичної та практичної готовності. Це дає підставу вести мову про когнітивно-технологічний аспект дослідження професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту. Для того, щоб компетентнісний підхід був засобом досягнення цілей органу влади, підприємства, установи, організації, а також стратегічного розвитку керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, його об'єктом має бути професійна компетентність. За професійної компетентності розвивається характеристика здатності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту до виконання своїх посадових обов'язків, стійкість до впливу внутрішніх і зовнішніх чинників мінливого середовища. У цілому, використання компетентнісного підходу в підвищенні кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту стимулює вибір показників якості навчання, що забезпечують перевірку рівня знань, умінь, особистісно-професійних

якостей, орієнтованих на вимоги зовнішнього середовища. Показниками розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту визначаються знання нормативно-правових актів у галузі цивільної безпеки, порядку дій у надзвичайних ситуаціях; уміння виконання завдань з питань пожежної безпеки та цивільного захисту в межах посадових обов'язків і повноважень; відповідальність та автономність у виконанні покладених завдань з розв'язання конкретних управлінських проблем із запобігання, підтримання готовності до реагування та усунення або мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій; рівень здатності конструктивно взаємодіяти з іншими посадовими особами в межах виконання професійних завдань.

Нестабільність сучасної політичної та економічної ситуації, військові дії спричиняють розгубленість людини, що викликає хаотичність її дій. Тож можна довго підбирати та обговорювати сучасні методики, підходи підготовки, однак стає очевидним: вузькоспеціалізований підхід до навчання за сучасних умов утратив свою актуальність. У педагогічній практиці широко використовується міждисциплінарний підхід, застосування якого зумовлює необхідність звернення до філософських, соціальних, психолого-педагогічних та інших галузей наукового знання. За твердженням С. Гончаренка, «інтеграція знань різних наук і їх методів для виконання педагогічних завдань дає змогу перейти від суб'єктивних вражень про різні сторони навчально-виховного процесу до точніших, об'єктивних оцінок і висновків» [12]. Науковці стверджують, що міждисциплінарність дає змогу розширити галузь знань, яка не може бути повноцінно досліджена існуючими науковими дисциплінами, оскільки перебуває на межі їх перетину. Упровадження методів освіти на основі принципу міждисциплінарності сприяє створенню належних умов для розвитку різних метапредметних знань і вмінь, формуванню широкого синергетичного мислення, досягненню необхідної компетентності керівних кадрів і фахівців та їхньої здатності кваліфіковано застосовувати знання, уміння та навички в конкретних професійних ситуаціях. Міждисциплінарний підхід у підготовці керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту розглядається як основа методологічної стратегії системного вивчення певного об'єкта пізнання, сприяє погли-

бленню знань за умови, якщо предмет дослідження надто складний, а сформульована наукова проблема масштабна. Він дає змогу засвоїти зміст основних понять щодо безпекового діалогу на основі різних дисциплін. Наявність міждисциплінарного підходу, що реалізується в рамках програм підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, корелюється із загально-задекларованими принципами вищої освіти, закріпленими, зокрема, Законом України «Про вищу освіту» та стандартами вищої освіти галузі знань 26 «Цивільна безпека». На підґрунті міждисциплінарного підходу відбувається розвиток у керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту здатності до цілісного бачення, сприйняття і виконання складних завдань щодо забезпечення безпеки людей. Уміння виконувати професійну діяльність з питань пожежної безпеки та цивільного захисту у взаємодії з представниками органів влади, підприємств, установ, організацій, наділених відповідними повноваженнями з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, розвивають міждисциплінарну компетентність у керівних кадрів і фахівців. Таким чином, міждисциплінарний підхід у процесі підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту є способом взаємодії наук та основним фактором зростання міждисциплінарних зв'язків в освітньому процесі. Такий підхід сприяє формуванню професійної компетентності, а також слугує розумінню безпекових процесів, засвоєнню базових категорій, певних понять із різних дисциплін для професійної діяльності. Навчання керівних кадрів і фахівців у системі підвищення кваліфікації потрібно здійснювати на основі міждисциплінарних зв'язків у спектрі вивчення навчальних модулів в галузі цивільної безпеки, що забезпечить набуття ними необхідних знань, умінь, особистісно-професійних якостей. Міждисциплінарна практика розкриває нові перспективи для своєчасного та адекватного реагування на актуальні безпекові запити суспільства, використання потенціалу знань з усіх дотичних наук, досягнення синергетичного ефекту від міждисциплінарних взаємодій у підвищенні кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту.

Таким чином, виявлені методологічні підходи відображають поняття про об'єкт, процедуру побудови дослідницького циклу, дослід-

ницьку стратегію розвитку професійної компетентності; орієнтовані на особистість, діяльність якого пов'язана з розв'язанням завдань із забезпечення безпеки життя і діяльності людей; розвиток особистісно-професійних якостей, які підвищують мотивацію в професійній діяльності, формують прагнення до самовдосконалення керівних кадрів і фахівців. Зазначені нами методологічні підходи не виключають один одного, а навпаки, збагачуються, розвиваються, співіснують та взаємодоповнюються з іншими підходами. Методологічні підходи у сукупності створюють «методологічний синергізм», формуючи нову філософію навчання, що, зокрема, активно впливає на характер функціонування системи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту.

Поєднання методологічних підходів (андрагогічного, акмеологічного, системного, особистісно-діяльнісного, контекстного, компетентнісного і міждисциплінарного), як методологічної основи нашого дослідження, уможливорює теоретичний розгляд ключових принципів організації підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту.

3. Обґрунтування принципів, на засадах яких відбувається розвиток професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту

Зосереджуючи увагу на вимогах суспільства щодо висококваліфікованих фахівців для роботи в умовах невизначеності та ризику, в екстремальних ситуаціях, особливої уваги заслуговують принципи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, на основі яких поєднуються досягнення науки і практики, спрямовуючи їх на набуття провідних цілей освітньої діяльності. Обґрунтування таких принципів є необхідною передумовою моделювання системи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, здійснення педагогічного впливу на досліджувану категорію фахівців та оцінювання результативності його [7].

У нашому дослідженні принципи, що відображають методологічні підходи (андрагогічний, акмеологічний, системний, особистісно-діяльнісний, контекстний, компетентнісний і міждисциплінарний)

до професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, класифікуємо на три групи: фундаментальні, загальнодидактичні і специфічні.

Визначаємо, що фундаментальними принципами підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту є: безперервності, обов'язковості, варіативності, збалансованості, дотримання яких дає можливість створювати стратегії організації їхнього навчання.

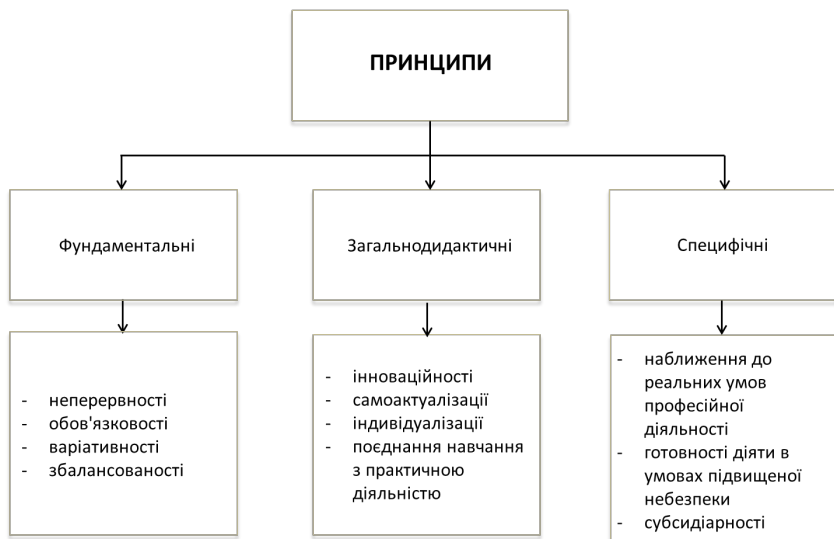
До основних загальнодидактичних принципів підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту віднесем: інноваційності, самоактуалізації, індивідуалізації, поєднання навчання з практичною діяльністю. Вони становлять основу вивчення всіх модулів і тем навчання, регулюють організаційні основи навчального процесу.

Специфічні принципи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту – це базові ідеї, які впроваджуються в процесі конструювання системи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту. До таких принципів належать: наближення до реальних умов професійної діяльності, готовності діяти в умовах підвищеної небезпеки та субсидіарності. Означені принципи знаходяться в тісному взаємозв'язку, взаємозумовлюють і продукують один одного, створюють умови для глибинного розуміння сутності досліджуваного процесу підвищення кваліфікації.

Розглянемо детальніше означені принципи, зображені на рисунку 1.

Спершу проаналізуємо фундаментальні принципи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту.

Принцип безперервності передбачає зростання в процесі підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців культури та цінностей постійного професійного розвитку як форми навчання дорослих упродовж усього життя. У своїх дослідженнях вчена А. Боярська-Хоменко під час розгляду цього принципу визнає цілісний розвиток і виконання фахівцем професійних завдань завдяки постійному здобуттю чи відновленню знань, умінь і навичок у процесі змін у професійній діяльності [13]. Фактично організація та проведення безперервного підвищення кваліфікації керів-

Рис. 1. Принципи організації підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту

Джерело: розробка авторів

них кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту забезпечується системою післядипломної освіти в закладах вищої освіти та установах галузі цивільної безпеки. Даний вид роботи розглядається не лише як система підвищення кваліфікації дипломованих фахівців за напрямом їхньої професійної діяльності, а і як форма навчання дорослих упродовж усього життя, з огляду на їхні індивідуальні потреби у здобутті професійних знань, виробленні вмінь у професійної діяльності, розвитку особистісно-ціннісних якостей. Необхідність проведення безперервного професійного навчання керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту як невід'ємного складника їхньої професійної діяльності зумовлюють сучасні потреби кадрового забезпечення органів влади, підприємств, установ, організацій.

Принцип безперервності підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту тісно пов'я-

заний із *принципом обов'язковості* навчання. Його потрібно розглядати як забезпечення періодичного формування органами влади, підприємствами, установами, організаціями потреб у підвищенні кваліфікації керівних кадрів і фахівців і направлення їх на навчання до закладів вищої освіти та установ галузі цивільної безпеки. Учені вказують на необхідність застосування принципу обов'язковості підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців як одного зі стратегічних завдань державної кадрової політики, а також ефективного підходу до освіти дорослих [14], що організаційно має забезпечуватися органами влади, підприємствами, установами, організаціями. У постанові Кабінету Міністрів України від 23 жовтня 2013 року № 819 «Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів з питань цивільного захисту» йдеться про щорічну потребу їх в навчанні, яку визначають органи влади, суб'єкти господарювання, забезпечуючи періодичність його проведення. ДСНС України визначило порядок виконання замовлень на підготовку керівних кадрів і фахівців для сфери пожежної безпеки та цивільного захисту, який передбачає формування щорічної потреби у підвищенні кваліфікації керівних кадрів і фахівців за пропозиціями, що надаються територіальними органами управління ДСНС України в областях та місті Києві для включення Мінекономрозвитком до проєкту державного замовлення. Існуючий механізм державного замовлення на підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців має відповідати сучасним вимогам ринку праці, забезпечувати баланс потреб і пропозицій, а, отже, забезпечувати ефективне використання бюджетних коштів.

У науково-дослідних джерелах зазначається, що принцип варіативності проявляється у спрямуванні процесу підвищення кваліфікації на створення простору для самореалізації, можливості самостійного вибору форм навчання, визначення індивідуальної траєкторії професійного розвитку. Науковці схиляються до думки, що варіативність, як основна тенденція підготовки кваліфікованих фахівців, зумовлена соціальним замовленням зі сторони стейкхолдерів [14]. На нинішньому етапі розвитку природних, техногенних і соціальних загроз актуалізуються питання профілізації робіт і спроможностей керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту

ефективно виконувати заходи щодо захисту людей та ліквідації наслідків в разі виникнення надзвичайних ситуацій. Цілком закономірно, що заклади вищої освіти та установи галузі цивільної безпеки надають великої ваги позитивним тенденціям удосконалення варіативності змісту освіти в галузі цивільної безпеки, зокрема: варіативності змісту освіти на різних її ступенях; варіативності організації освітнього процесу (форми організації, освітні технології тощо); варіативності забезпечення освітнього процесу. Дотримання змісту професійної освіти в галузі цивільної безпеки запитам суспільства, зміна професійно-кваліфікаційної структури кадрів з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, зважаючи на потреби органів влади, підприємств, установ, організацій та вимог до якості їхньої підготовки, та враховуючи функції, які ними виконуються, детермінують перегляд варіативності підвищення кваліфікації. Метою є розвиток професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту до їхньої повноцінної професійної діяльності в умовах невизначеності та ризику, в екстремальних ситуаціях.

Принцип збалансованості як послідовний і цілеспрямований процес розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців, у якому теоретичні і практичні напрями підвищення кваліфікації здійснюються у збалансованому співвідношенні. Рівень оволодіння теорією перевіряється практикою професійної діяльності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту. Принагідно зазначимо, що практична підготовка буде якісною, якщо базуватиметься на системних теоретичних знаннях керівних кадрів і фахівців. З іншого боку – якісна теоретична підготовка має забезпечити формування спроможностей фахівця професійно здійснювати практичну професійну діяльність, розв'язувати складні проблеми в умовах невизначеності робочого середовища. Збалансований підхід між теоретичними і практичними знаннями, що отримує особа у процесі підвищення кваліфікації, на нашу думку, вивільняє більше часу для: ефективнішого здійснення самого навчального процесу; вдосконалення готовності керівних кадрів і фахівців до професійної діяльності; акцентування на їх самостійній роботі та індивідуальній співпраці безпосередньо з науково-педагогічним (педагогічним) працівником. Відтак збалансованість процесу підвищення кваліфікації сприяє роз-

витку у особи нових професійних та особистісних якостей. Тому все частіше науково-педагогічні (педагогічні) працівники керуються принципом збалансованого підходу з підготовки керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, що сприяє їхньому самовдосконаленню як в освітній, так і в науковій сферах. Зважаючи на це, актуальним є підхід до забезпечення високої якості розвитку професійної компетентності у керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, орієнтований на збалансованість теорії та практики підвищення кваліфікації. Реалізація збалансованого підходу в освітньому процесі закладів вищої освіти та установ галузі цивільної безпеки має загальні (традиційні) та спеціальні форми, необхідність застосування яких продиктована сучасними вимогами до підготовки керівних кадрів і фахівців.

Проаналізуємо принципи, які окреслюють загальний процес підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, відображаючи ідеї навчання дорослих: інноваційності, самоактуалізації, індивідуалізації, поєднання навчання з практичною діяльністю.

Принцип інноваційності підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців передбачає зорієнтованість на адаптацію змісту, форм, методів і засобів навчання, застосування інноваційних освітніх технологій у зручній для них формі. У сучасній освітній практиці інновації відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки дають поштовх до розвитку і вдосконалення. Проте, погоджуючись із висновками вчених [15], зазначимо, що сучасна система підвищення кваліфікації, зокрема в закладах вищої освіти та установах галузі цивільної безпеки, не відповідає швидким темпам змін і високим вимогам особистісних, ділових й управлінських якостей та не забезпечує розвиток професійної компетентності у керівних кадрів і фахівців із застосуванням інноваційних освітніх технологій у зручній для них формі. Як зазначає В. Кремень, на даному етапі соціально-економічної практики й науки існує проблема, коли ті, від кого це залежить, не розробляють інноваційних технологій навчання, а тільки вдосконалюють старі [16]. Учена М. Орлів наголошує, що необхідність реформування системи підвищення кваліфікації зумовлює дослідження з позиції інноваційної парадигми як засобу реалізації інновацій та реформ щодо підвищення

кваліфікації [15]. Тому на сучасному етапі серед основних завдань державного регулювання підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту чільне місце належить забезпеченню інноваційного розвитку системи підвищення кваліфікації та ефективності її функціонування.

Не менш важливим є *принцип самоактуалізації*, що стосується прагнення керівних кадрів і фахівців до повнішого розкриття та розвитку своїх можливостей проєктувати власну професійну діяльність та формувати потреби цілеспрямованої діяльності як кваліфікованої особистості, готовності до вдосконалення професійного досвіду для створення особистого «емпіричного активу». Логіка освітнього процесу складається, на наш погляд, з активізації в особистості прагнення до самовдосконалення: критерієм освіченості є здатність особи до самостійного вибору себе, моделі особистої поведінки, способу існування та діяльності. Самоактуалізація визначається вченим Г. Радчуком як психічне явище, і трактується ним як процес, стан, інтенція, потреба, результат, властивість особистості, що знаходиться у взаємних стосунках із самопізнанням і самовдосконаленням, тим самим забезпечуючи соціальну «результативність» особистості [17]. Учений переконаний, що особливо важливим вона є для фахівців, покликаних допомагати іншим людям. Адже потенціал самоактуалізованої особистості розкривається у відносинах з іншими людьми як етичний складник взаємодії, що проявляється в демократичності, доброзичливості, емпатійній взаємодії і позитивній увазі до прояву тенденції актуалізації іншої людини. Конкретні освітні ситуації, пов'язані з галуззю цивільної безпеки, надають керівним кадрам і фахівцям можливості для розвитку, підвищення самоактуалізації, адже щомиті вони є суб'єктно включеними, особистісно зануреними у контекст навчання.

Розглядаючи підвищення кваліфікації досліджуваної категорії фахівців як представників окремої галузі, ми визначаємо принципи підвищення кваліфікації в цілому як галузеві характеристики.

Принцип індивідуалізації дає змогу максимально наблизити процес підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців до оптимальної моделі, коли він може навчатися у зручному для нього темпі, манері, що відповідають його загальній підготовці, специфіці посадових обов'язків та іншим суб'єктивним особливостям. Як зазначають

дослідники, підвищення кваліфікації стає проблемним, коли в одній аудиторії знаходяться слухачі з різним рівнем знань, абсолютно різною мотивацією, стилями мислення, рівнем самостійності подальшого вивчення тощо. Зазначене ставить проблему індивідуалізації як найважливішого дидактичного принципу підвищення якості навчання. Таким чином, об'єктивна необхідність здійснення індивідуалізації підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців наголошують на її актуальності [15].

Принцип поєднання навчання з практичною діяльністю спрямований на вдосконалення знань та вмінь з питань пожежної безпеки та цивільного захисту і застосування їх на практиці як стимулу до пізнавальної діяльності і водночас критерію перевірки істинності знань. Учений М. Коваль зазначає, що якість та ефективність отриманих у процесі навчання професійних компетентностей перевіряється й підтверджуються на практиці в умовах фізичних і психологічних навантажень, в результаті чого ми підготуємо конкурентоспроможну особистість [18]. Підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту тоді буде успішним, якщо вони відчуватимуть перевагу знань, умінь, особистісно-професійних якостей, отриманих у процесі навчання, для задоволення практичних професійних потреб. Адже метою закладів вищої освіти та установ галузі цивільної безпеки є підготовка керівних кадрів і фахівців до активної професійної діяльності в умовах невизначеності та ризику, в екстремальних ситуаціях. Л. Дідух зазначає, що основним завданням будь-якого закладу вищої освіти є забезпечення керівних кадрів і фахівців сумою необхідних компетенцій, що є незаперечним фактом [19]. До цього додаймо, що молоді фахівці потребують більших затрат часу, аби після завершення навчання адаптуватися до своєї діяльності на робочому місці, зокрема, часто теоретичні знання вони не можуть інтегрувати для розв'язання виробничих проблем. Тому необхідною умовою оволодіння прийомами діяльності у професійних ситуаціях є зв'язок знань і досвіду. Практичний досвід набувається у процесі застосування знань і професійних умінь в різноманітних ситуаціях, при цьому здебільшого відбувається їх інтеграція. Рівень професійної компетентності особи відображається тим, наскільки повна використовує теоретичну і практичну підготовку під час виконання профе-

сійних завдань. Принцип зв'язку навчання з практичною діяльністю ґрунтується на ґносеологічних та психологічних закономірностях. Практика є стимулом до пізнавальної діяльності і, водночас, критерієм перевірки істинності знань. Практична професійна діяльність керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту є ефективним засобом розвитку особистості на основі здобутих знань, а успішне практичне розв'язання професійних проблем – стимулом до навчальної діяльності. Завдяки цьому ми маємо особистість, яка оволоділа практичними компетентностями до роботи в ситуації невизначеності, підтримуючи інтенсивність і концентрацію уваги в обмеженому просторі, за наявності небезпечних перешкод, постійної загрози життю. Отже навчання і практична діяльність керівних кадрів і фахівців мають перебувати в постійній органічній взаємодії.

Специфічними принципами підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту є: наближення до реальних умов професійної діяльності, готовності діяти в умовах підвищеної небезпеки, субсидіарності.

Суттю принципу підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, *наближеного до реальних умов професійної діяльності*, є створення таких умов підвищення їхньої кваліфікації під час проведення командно-штабних, спеціальних об'єктових навчань (тренувань) органів управління цивільного захисту, котрі максимально наближають до реальної обстановки, що сприяє розвитку професійних знань, умінь, особистісно-професійних якостей, підвищує їхню здатність адекватно аналізувати та практично виконувати професійні завдання. Ми погоджуємося з висновками вченого Д. Войтовича, який стверджує, що досягнення ефективного результату в підготовці можливе завдяки освоєнню більшості навиків, адаптивних до застосування у процесі діяльності фахівцями, в максимальному наближенні до реальних умов роботи [20]. У сучасній професійній освіті широкого використання набуло розв'язання проблемних професійних ситуацій, що моделюються. Такі освітні технології поєднують навчальну, професійну та наукову діяльності. Саме цим виконання професійних завдань відрізняється від традиційного процесу навчання керівних кадрів і фахівців: запам'ятовування навчального матеріалу та вироблення відповідних вмінь і навичок, які не

забезпечують їхньої належної підготовки до професійної діяльності. Як свідчать дослідження вчених [19; 21] і ретроспективний педагогічний досвід, навчатися виконувати певні дії можливо лише за умови, якщо ці дії виконувати особисто.

Виокремимо *принцип готовності діяти в умовах підвищеної небезпеки*, який пов'язаний з необхідністю особи бути психологічно готовим виконувати посадові обов'язки в умовах невизначеності та ризику у процесі протидії надзвичайним ситуаціям, в екстремальних ситуаціях з метою забезпечення безпеки життя і діяльності людей. У професійній діяльності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту нерідко настають обставини, пов'язані з підвищеною небезпекою, що викликають значні труднощі й водночас вимагають швидких, чітких та безпомилкових дій. При виконанні професійних завдань під час ліквідації надзвичайних ситуацій стан небезпеки постійно змінюється. Ефективність професійної діяльності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, органів управління та рятувальних підрозділів у ситуації підвищеної небезпеки значною мірою визначається високим рівнем їхньої професійної усталеності, одним з елементів якої є готовність до дій за призначенням. Тому готовність діяти в умовах підвищеної небезпеки залишається надзвичайно важливим. У свою чергу, означені умови підкреслюють значення практичного складника розвитку спеціальної фізичної і психологічної підготовленості особи, що забезпечить надійне та ефективне виконання ними дій за призначенням. Фахівець протиставляє ситуації підвищеної небезпеки свою психічну готовність, знання, досвід та особисті можливості. Саме ці фактори визначають силу дії у ситуації підвищеної небезпеки. Можливість протистояти такій ситуації передбачає: фізіологічну усталеність, що випливає зі стану фізичних та фізіологічних якостей організму; психічну усталеність, завдяки професійній підготовці та загальному рівню особистих якостей (спеціальних навичок і дій в ситуації підвищеної небезпеки, наявності позитивної мотивації, почуття обов'язку тощо); психологічну готовність (активний дієвий стан, мобілізація сил і можливостей до подальших дій).

Принцип *субсидіарності* – організаційний і правовий принцип. Виконання завдань щодо підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту уможли-

влюється об'єднанням зусиль закладів вищої освіти та установ галузі цивільної безпеки в єдиний освітній простір, їх взаємодії на основі принципу субсидіарності, покликаною забезпечити ефективність місцевих політик у галузі цивільної безпеки. Субсидіарність – це також і невтручання в галузь знань, де суб'єкти освітнього процесу можуть впоратися без допомоги з боку держави. Залежно від наявних природних, техногенних, соціальних загроз та з огляду на військові події в Україні, питання розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту з дотриманням принципу субсидіарності відіграє вирішальну роль. При цьому навіть місцева громада може формувати власний навчальний план для керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту з урахуванням наявних загроз природно-техногенного середовища. Відповідно до змісту принципу субсидіарності, правами фахівця є: право на освітню самостійність та ініціативу, право на необхідну допомогу в освітній сфері тощо. Принцип субсидіарності у підвищенні кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту є тією основою, яка функціонально сприяє впорядкуванню відносин між елементами системи – фахівцем та суб'єктами різного рівня, у тому числі державою, з розвитку знань, умінь, особистісно-професійних якостей, з огляду на місцеві надзвичайні обставини і вимоги часу.

Зазначені фундаментальні, загальнодидактичні та специфічні принципи розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту заслуговують на особливу увагу при врахуванні вимог і завдань із забезпечення безпеки життя і діяльності людей, потреби в удосконаленні системи підвищення кваліфікації, що наразі постали перед закладами вищої освіти та установами галузі цивільної безпеки. На основі таких принципів можна поєднати напрацювання науки, спрямувавши їх на досягнення провідних цілей освітньої діяльності. На наш погляд, всебічне врахування розглянутих загальнодидактичних та специфічних принципів при організації та функціонуванні системи підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту буде сприяти якнайшвидшому становленню вмотивованих, освічених та професійних кадрів в галузі цивільної безпеки.

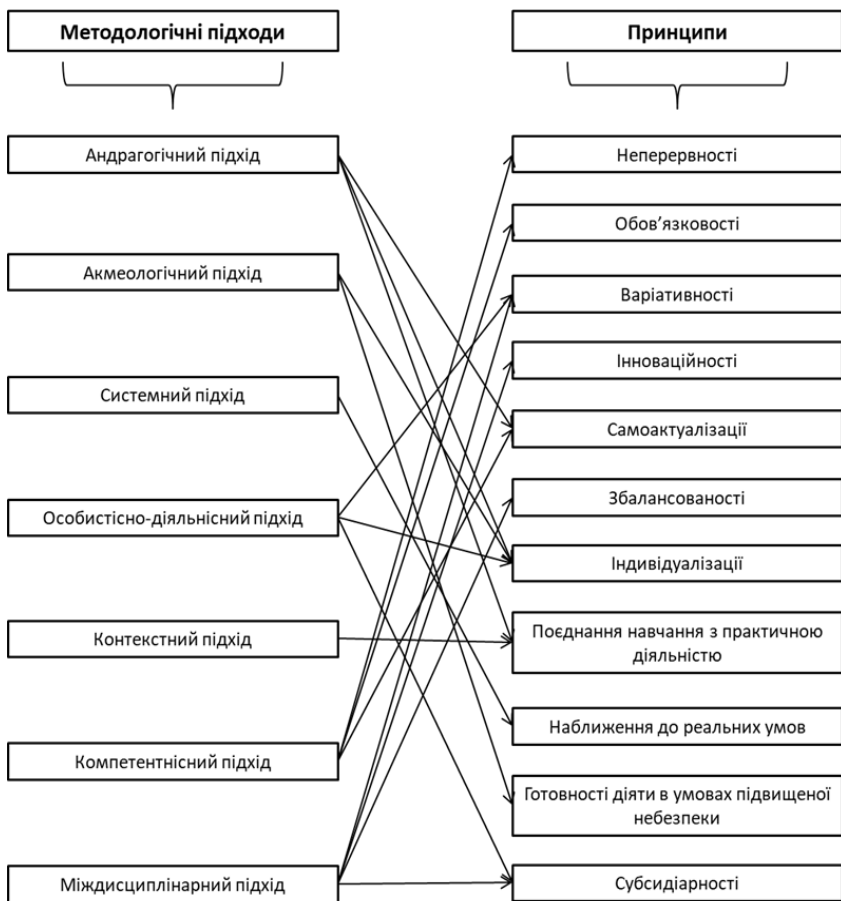
На підставі запропонованого ми дійшли висновку, що перелік принципів не є вичерпним. Вважаємо, що, крім зазначених, до нього варто внести й інші, котрі відображають суть підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, враховують стратегічні завдання кадрової політики галузі цивільної безпеки, а також ефективні підходи до освіти дорослих.

Виходячи з аналізу методологічних підходів до підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, нами визначено взаємозв'язки із сукупністю принципів підвищення кваліфікації означених фахівців, що становлять основу досліджуваного процесу розвитку їхньої професійної компетентності. Їх можна репрезентувати графічно у вигляді схеми (рис. 2).

4. Висновки

Розв'язання проблеми підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту у післядипломній освіті доцільно здійснювати на основі таких методологічних підходів: андрагогічному (уможливлює розвиток у керівних кадрів і фахівців активності, творчих здібностей; забезпечення держави зрілим висококваліфікованим персоналом, який відповідально володіє теорією і практикою здійснення професійної діяльності, спрямованої на захист населення і територій від небезпек природного та техногенного характеру); акмеологічному (спрямовує підвищення кваліфікації на розвиток професійної компетентності керівних кадрів і фахівців, інтенсифікує на досягнення якісних змін в особистісному і професійному зростанні, що передбачає актуалізацію потенціалу для вирішення завдань в галузі цивільної безпеки; системному (уможливлює виділення окремих елементів, які утворюють складну, багаторівневу, системну структуру підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців, та виявлення їх органічного зв'язку в процесі підвищення кваліфікації в закладі вищої освіти та установі галузі цивільної безпеки); особистісно-діяльнісному (дозволяє організувати цілеспрямовану діяльність особи щодо розуміння сутності та потреби у підвищенні його кваліфікації, спрямованої на розвиток професійної компетентності); компетентнісному (поєднує і актуалізує потенціал, активізує механізми реалізації майже всіх існуючих підходів, стимулює вибір

Рис. 2. Схема взаємозв'язку методологічних підходів та принципів підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту

Джерело: розробка авторів

показників якості навчання, що забезпечують перевірку рівня знань, вмінь, особистісно-професійних якостей, орієнтованих на вимоги зовнішнього середовища); міждисциплінарному (є способом взаємо-

дії наук і основним фактором зростання міждисциплінарних зв'язків в процесі підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців, дає змогу зробити висновок про те, що навчання різним аспектам у педагогічному процесі є єдиним цілим).

Визначені три основні групи принципів підвищення кваліфікації керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту: фундаментальні – дотримання яких дозволяє створювати стратегії організації навчання (неперервності, обов'язковості, варіативності, збалансованості); загальнодидактичні – становлять основу вивчення всіх модулів і тем навчання, регулюють організаційні основи освітнього процесу (інноваційності, самоактуалізації, індивідуалізації, поєднання навчання з практичною діяльністю); специфічні – базові ідеї, необхідні для впровадження у процесі конструювання системи підвищення кваліфікації в галузі цивільної безпеки (наближення до реальних умов професійної діяльності, готовності діяти в умовах підвищеної небезпеки, субсидіарності). Означені принципи знаходяться в тісному взаємозв'язку, взаємозумовлюють і продукують один одного, створюють умови для глибинного розуміння сутності досліджуваного процесу підвищення кваліфікації.

Базуючись на аналізі методологічних підходів до розвитку професійної компетентності керівних кадрів і фахівців з питань пожежної безпеки та цивільного захисту, визначено взаємозв'язки із сукупністю принципів підвищення їхньої кваліфікації.

Список літератури:

1. Лук'янова Л. Б. Дидактичні принципи екологічної освіти дорослих. *Педагогічний процес: теорія і практика* : зб. наук. пр. / Благод. фонд ім. А.С. Макаренка ; [голов. ред. С. О. Сисоєва]. Київ : ЕКМО, 2009. Вип. 4. С. 78–87. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/8006/1/Дидактичні%20принципи.pdf> (дата звернення: 28.08.2022).
2. Дубасенюк О. А. Андрагогічні принципи навчання дорослих крізь призму соціально-особистісного досвіду та компетентності. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи*. 2013. Вип.7. С. 89–100.
3. Баніт О. В. Системи професійного розвитку менеджерів у транснаціональних корпораціях Німеччини і Польщі : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. Івана Зязюна НАПН України, Київ, 2018. 594 с.
4. Голубнича Л. Принципи навчання як дидактична категорія: історіографія питання. *Наукові записки* [Кіровоградського державного педагогічного

університету імені Володимира Винниченка]. Серія : Педагогічні науки. 2014. Вип. 131. С. 59–64.

5. Основи методології та організації наукових досліджень : навч. посіб. для студентів, курсантів, аспірантів і ад'юнтів / за ред. А. Є. Конверського Київ : Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

6. Сисоєва С. О. Методологія науково-педагогічних досліджень : підручник / Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Рівне : Волинські обереги, 2013. 360 с.

7. Огієнко О. І. Акмеологічний підхід у контексті освіти дорослих. Філософські, психологічні, аксіологічні контексти педагогічної майстерності : [електронний ресурс]. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/6043/1.pdf> (дата звернення: 20.01.2023).

8. Семиченко В. А. Психология деятельности. Киев : Эшке А. Н., 2002. 248 с.

9. Освіта дорослих: світові тенденції, українські реалії та перспективи : монографія / за заг. ред.: акад. Н. Г. Ничкало, акад. І. Ф. Прокопенка. Харків : Бровін О. В., 2020. 546 с.

10. Теорія та методика професійно-педагогічної підготовки освітянських кадрів: акмеологічні аспекти : монографія / керівн. авт. кол. Н.В. Гузій ; Мін-во освіти і науки України, Нац. пед. ун-т імені М.П. Драгоманова. Київ : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2018. 516 с.

11. Гириловська І. В. Теоретичні і методичні основи моніторингу якості професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Нац. авіац. ун-т. Київ, 2021. 549 с.

12. Гончаренко С. У. Інтеграція наукових знань і проблема змісту освіти. *ПостМетодика*. 1994. № 2(6). С. 2–3.

13. Боярська-Хоменко А. В. Принципи навчання дорослих в науково-педагогічній думці країн Центральної та Східної Європи. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 14, т. 2. С. 147–150. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-29> (дата звернення: 20.01.2023).

14. Петрук Г. В. Использование принципов вариативности в процессе подготовки квалифицированных специалистов. *Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований*. 2014. № 9–3. С. 137–139.

15. Орлів М. С. Підвищення кваліфікації керівних кадрів державної служби: сутність, види та принципи. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 145–150.

16. Кремень В. Г. Інновація в контексті науки і освітньої практики. *Педагогічна освіта і освіта дорослих: європейський вимір* : зб. наук. пр. / за ред.: І. А. Зязюна, Н. Г. Ничкало. Хмельницький, 2008. С. 8–16.

17. Радчук Г. К. Особливості самоактуалізації особистості студентів в освітньому середовищі вищої школи. *Психологія і особистість*. 2015. № 2 (8). Ч. 2. С. 85–97.

18. Коваль М. С., Коваль І. С. Загальнодидактичні принципи формування професійної готовності майбутніх рятувальників до діяльності в екстремальних умовах. *Молодий вчений*. 2018. № 12 (64). С. 95–99. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-25>

19. Дідух Л. Контекстне навчання майбутніх рятувальників в умовах університету. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2014. № 2. С. 124–130.

20. Войтович Д. П. Полігони для практичної підготовки пожежних-рятувальників. *Проблеми та перспективи забезпечення цивільного захисту* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. молодих учених, м. Харків. Харків : НУЦЗУ, 2021. 82 с.

21. Михайлов В. М. Система підвищення кваліфікації фахівців з питань цивільної безпеки у післядипломній освіті : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. Івана Язюна НАПН України, Київ, 2022. 577 с.

References:

1. Lukianova L. B. (2009) Dydaktychni pryntsypy ekolohichnoi osvity doroslykh. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka*: zb. nauk. pr. / Blahod. fond im. A.S. Makarenka; [holov. red. S. O. Sysoieva]. Kyiv: EKMO, vol. 4, pp. 78–87. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/8006/1/Dydaktychni%20pryntsypy.pdf> (accessed August 28, 2022).

3. Dubaseniuk O. A. (2013) Andrahohichni pryntsypy navchannia doroslykh kriz pryizmu sotsialno-osobystisnoho dosvidu ta kompetentnosti. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy*, vol. 7, pp. 89–100. (in Ukrainian)

3. Banit O. V. (2018) Systemy profesiinoho rozvytku menedzheriv u transnatsionalnykh korporatsiakh Nimechchyny i Polshchi: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Ін-т пед. освіти і освіти дорослих ім. Івана Зіaziуна NAPN Ukrainy, Kyiv, 594 p. (in Ukrainian)

4. Holubnycha L. (2014) Pryntsypy navchannia yak dydaktychna katehoriia: istoriohrafiiia pytannia. *Naukovi zapysky* [Kirovohradskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Seriiia: Pedahohichni nauky, vol. 131, pp. 59–64.

5. Osnovy metodolohii ta orhanizatsii naukovykh doslidzhen: navch. posib. dlia studentiv, kursantiv, aspirantiv i adiuntiv (2010) / za red. A. Ye. Konverskoho. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury, 352 p. (in Ukrainian)

6. Sysoieva S. O. (2013) Metodolohiia naukovo-pedahohichnykh doslidzhen: pidruchnyk / Sysoieva S. O., Krystopchuk T. Ye. Rivne: Volynski oberehy, 360 p. (in Ukrainian)

7. Ohiienko O. I. Akmeolohichni pidkhid u konteksti osvity doroslykh. Filosofski, psykhologichni, aksiolohichni konteksty pedahohichnoi maisternosti: [elektronnyi resurs]. Available at: <http://lib.iitta.gov.ua/6043/1.pdf> (accessed January 20, 2023).

8. Semychenko V. A. (2002) Psykhologhiia deiatelnosti. Kyev: Eshke A., 248 p. (in Ukrainian)

9. Osvita doroslykh: svitovi tendentsii, ukraïnski realii ta perspektyvy: monohrafiiia (2020) / za zah. red.: akad. N. H. Nychkalo, akad. I. F. Prokopenka. Kharkiv: Brovin O. V., 546 p. (in Ukrainian)

10. Teoriia ta metodyka profesiino-pedahohichnoi pidhotovky osvitiianskykh kadriv: akmeolohichni aspekty: monohrafiiia (2018) / kerivn. avt. kol. N.V. Huzii; Min-vo osvity i nauky Ukrainy, Nats. ped. un-t imeni M.P. Drahomanova. Kyiv: Vyd-vo NPU imeni M.P. Drahomanova, 516 p. (in Ukrainian)

11. Hyrylovska I. V. (2021) Teoretychni i metodychni osnovy monitorynhu yakosti profesiinnoi pidhotovky maibutnikh kvalifikovanykh robotnykiv: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / Nats. aviats. un-t. Kyiv, 549 p. (in Ukrainian)
12. Honcharenko S. U. (1994) Intehratsiia naukovykh znan i problema zmistu osvity. *PostMetodyka*, no. 2(6), pp. 2–3. (in Ukrainian)
13. Boiarska-Khomenko A. V. (2019) Pryntsypy navchannia doroslykh v naukovopedagogichnii dumtsi krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy. *Innovatsiina pedahohika*, vol. 14, t. 2, pp. 147–150. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-6085-2019-14-2-29> (accessed January 20, 2023).
14. Petruk H. V. (2014) Yspolzovanye pryntsypov varyatyvnosti v protsesse podhotovky kvalyfytsyrovannykh spetsyalystov. *Mezhdunarodnyi zhurnal prykladnykh y fundamentalnykh yssledovanyi*, no. 9–3, pp. 137–139.
15. Orliv M. S. (2017) Pidvyshchennia kvalifikatsii kerivnykh kadriv derzhavnoi sluzhby: sutnist, vydy ta pryntsypy. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, pp. 145–150.
16. Kremen V. H. (2008) Innovatsiia v konteksti nauky i osvithoi praktyky. *Pedahohichna osvita i osvita doroslykh: yevropeiskyi vymir*: zb. nauk. pr. / za red.: I. A. Ziaziuna, N. H. Nychkalo. Khmelnytskyi, pp. 8–16.
17. Radchuk H. K. (2015) Osoblyvosti samoaktualizatsii osobystosti studentiv v osvithomu seredovyschi vyshchoi shkoly. *Psykhohohiia i osobystist*, no. 2 (8), ch. 2, pp. 85–97.
18. Koval M. S. (2018) Zahalnodydaktychni pryntsypy formuvannia profesiinnoi hotovnosti maibutnikh riaturalnykiv do diialnosti v ekstremalnykh umovakh / Koval M. S., Koval I. S. *Molodyi uchenyi*, no. 12 (64), pp. 95–99. DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2018-12-64-25>
19. Didukh L. (2014) Kontekstne navchannia maibutnikh riaturalnykiv v umovakh universytetu. *Pedahohika i psykhohohiia profesiinnoi osvity*, no. 2, pp. 124–130. (in Ukrainian)
20. Voitovych D. P. (2021) Polihony dlia praktychnoi pidhotovky pozhezhykh-riaturalnykiv. *Problemy ta perspektyvy zabezpechennia tsyvilnoho zakhystu*: materialy mizhnar. nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh, m. Kharkiv. Kharkiv: NUTsZU, 82 p.
21. Mykhailov V. M. (2022) Systema pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv z pytan tsyvilnoi bezpeky u pislidyplomnii osviti: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04 / In-t ped. osvity i osvity doroslykh im. Ivana Ziaziuna NAPN Ukrainy, Kyiv, 577 p. (in Ukrainian)